

eISSN: 3115-7955

Research

Meta-analysis of the pathology of unconventional use of social networks in Iranian adolescents based on subcultures

Arman Heydari¹, Ali Mokhtari²

1- Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Yasuj University, Yasuj, Iran

2- Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, Yasuj University, Yasuj, Iran

Receive:

05 December 2025

Revise:

25 December 2025

Accept:

05 February 2026

Abstract

Purpose: The purpose of this study was to analyze and diagnose the pathologies associated with the unconventional use of social networks among Iranian adolescents, drawing on subcultural perspectives.

Method: Using a qualitative approach and meta-analysis technique, this article reviewed, evaluated, and synthesized existing research in this domain. After categorizing and critically examining the approaches of previous studies, it proposes a theoretical framework for analyzing this phenomenon. The central argument of the researchers is that an accurate understanding of the issue requires a hybrid theoretical model: both the characteristics of virtual networks (supply-side factors) and the cultural and structural characteristics of local-national contexts (demand-side factors) interact to shape adolescents' specific choices and behaviors in social networks.

Findings: The theoretical analysis of prior studies indicates that in Iranian society, the unconventional and excessive use of social networks is becoming a potential threat—one that, if left unidentified, may lead to future crises. Nevertheless, recognizing these threats can serve as an effective step toward reducing or eliminating them.

Conclusion: While social networks offer many advantages, excessive and addictive forms of use can produce negative outcomes, intergenerational challenges, and various social problems in individuals' lives. Despite this, statistical evidence shows that unconventional and value-inconsistent uses of social networks remain among the most popular and attractive choices for Iranian youth.

Keywords:

Cohabitation (White Marriage),
Family,
Youth,
Sociological approach,
Shiraz City

Please cite this article as (APA): Heydari, A. and Mokhtari, A. (2026). Meta-analysis of the pathology of unconventional use of social networks in Iranian adolescents based on subcultures. *Journal of Approaches in Sociology and Development*, 1(4), 45-68.

<https://doi.org/10.22034/jasd.2026.239806>

Authors retain the copyright and full publishing rights.
Published by Research Center of Resource Management Studies and Knowledge-Based Business.
This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Publisher: Arya Hyrcanian Press (AH.PRESS)

Corresponding Author: Ali Mokhtari

Email: amokhtari1392@yahoo.com

eISSN: 3115-7955

علمی پژوهشی

فرا تحلیل آسیب‌شناسی استفاده نامتعارف از شبکه‌های اجتماعی در نوجوانان ایرانی مبتنی بر خرده فرهنگ‌ها

آرمان حیدری^۱، علی مختاری^۲

۱- گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

۲- گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، آسیب‌شناسی استفاده نامتعارف از شبکه‌های اجتماعی در نوجوانان ایرانی مبتنی بر خرده فرهنگ‌ها بود.

روش: این مقاله با روش کیفی و با تکنیک فراتحلیل، مجموعه تحقیقات مربوط به این حوزه را مورد ارزیابی و شناخت قرار داده، و بعد از دسته‌بندی و نقد رویکرد آنان، چارچوب نظری پیشنهادی را برای تحلیل این پدیده ارائه نموده است. ادعای اساسی محققان این است که شناخت درست مسأله مستلزم استفاده از نظریه‌ای ترکیبی است. بدین ترتیب که هر دو دسته ویژگی‌های شبکه‌های مجازی (جنبه عرضه) و ویژگی‌های فرهنگی و ساختاری محلی- ملی (بستر تقاضا) در تعامل با یکدیگر چگونگی انتخاب‌های خاص کارگزاران در شبکه‌های مجازی را تعیین می‌کنند.

یافته‌ها: تحلیل نظری تحقیقات پیشین نشان می‌دهد که در جامعه ما استفاده غیر متعارف و بی‌رویه از این شبکه‌ها در حال تبدیل شدن به تهدید می‌باشد تهدیدی که در صورت عدم شناسایی منجر به بحران‌های آتی خواهد شد، اما شناسایی این تهدیدها می‌تواند گامی مؤثر در راستای کاهش یا حذف آنها تلقی شود.

نتیجه‌گیری: شبکه‌های اجتماعی در کنار امتیازهایی که دارند، استفاده بی‌رویه و اعتیاد گونه از این رسانه‌های نوین می‌تواند پیامدهای منفی، چالش‌های بین نسلی و بطور کلی نابهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی زیادی را در زندگی افراد به وجود آورند. با این حال، براساس آمار، استفاده نامتعارف و مغایر با ارزش‌های جامعه از شبکه‌های اجتماعی یکی از پرکاربردترین و جذابترین انتخاب‌ها در میان جوانان ایرانی است.

تاریخ دریافت:

۱۴ آذر ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری:

۰۴ دی ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۶ بهمن ۱۴۰۴

کلید واژه‌ها:

آسیب‌شناسی،
جوان ایرانی،
شبکه‌های اجتماعی،
خرده فرهنگ

لطفاً به این مقاله استناد کنید (APA): حیدری، آرمان و مختاری، علی. (۱۴۰۴). فراتحلیل آسیب‌شناسی استفاده نامتعارف از شبکه‌های اجتماعی در نوجوانان ایرانی مبتنی بر خرده فرهنگ‌ها. فصلنامه رهیافتی در جامعه‌شناسی و توسعه. ۶۸-۴۵. ۱(۴).

https://doi.org/10.22034/jasd.2026.239806

Authors retain the copyright and full publishing rights.
Published by Research Center of Resource Management Studies and Knowledge-Based Business.
This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

ناشر: انتشارات آریا هیرکانی

نویسنده مسئول: علی مختاری

ایمیل: amokhtari1392@yahoo.com

مقدمه

جوامع مختلف تحت تأثیر تحولات بسیار عظیم علمی - فناورانه به سمت جامعه شبکه‌ای در حال حرکت‌اند (بصیر و همکاران^۱، ۲۰۲۴: ۷۴). جامعه شبکه‌ای، جامعه‌ای است که ساختار آن متأثر از فناوری است (زارع زردینی، ۱۴۰۴: ۹۹۳). این جوامع با چالش‌هایی چون نابرابری اجتماعی، هویت‌های جدید، تمایز پذیری و شالوده‌شکنی نهادهایی نظیر دولت و فرصت‌هایی چون نقش اینترنت و شبکه‌های اجتماعی تعامل و همزیستی جهانی، شکل‌گیری هویت سیال و غیره رو به رو شده‌اند. به نظر می‌رسد به علت وجود این چالش‌ها انسجام اجتماعی و هویتی در جامعه شبکه‌ای به خصوص در کشورهای در حال توسعه مانند ایران متزلزل شده است (نظری و پور رمضان، ۱۴۰۴: ۲۸). استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، بعنوان ابزارهای جامعه شبکه‌ای، در میان ایرانی‌ها به طور قابل توجهی افزایش یافته است (ابراهیمی و همکاران، ۱۴۰۴: ۳۱۹). اینترنت، به ویژه در میان جوانان ایرانی شیوع زیادی دارد و فاصله این نسل با سایر نسل‌های قدیمی‌تر در استفاده از اینترنت فاحش است؛ بنابراین، عجیب نیست که بیشتر تحقیقات انجام شده در مورد اینترنت نشان می‌دهد اکثریت کاربران اینترنت در ایران به نسل جوان تعلق دارد. بنابر یک تقسیم بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران اینترنتی در ایران بوده و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از اینترنت، از جمله ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند (مولایی قرا، ۱۴۰۴: ۴). طولانی شدن دوره جوانی و نوجوانی، رواج شیوه‌های جدید رفتار اجتماعی برای پر کردن فضای زندگی، فردی شدن و کمرنگ شدن شکاف‌های متداول اجتماعی، اهمیت یافتن سبک زندگی و سیاست زندگی برای جوانان، از هم پاشیدگی شبکه‌های سنتی همسایگی و نوسازی شهری از جمله زمینه‌های اصلی‌ای هستند که شرایط جدید را پیش روی جوانان قرار داده‌اند. آنچه در کنار این روندها متأثر از رشد رسانه‌های جدید قابل ذکر است، اهمیت بیش از پیش حفظ و ایجاد تنوع در اوقات فراغت برای جوانان است (خادکا^۲، ۲۰۲۴: ۱۰۸). ارتباطات با واسطه شبکه‌های اجتماعی توانسته است فرهنگ فراغت و اجتماع فراغت را نیز تحت الشعاع قرار دهد. شبکه‌های اجتماعی مجازی پایگاه یا مجموعه پایگاه‌هایی هستند که امکانی فراهم می‌آورد تا کاربران بتوانند علاقه مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به اشتراک بگذارند و دیگران هم این افکار و فعالیت‌ها را با آنان سهیم شوند (عمر و همکاران^۳، ۲۰۲۳: ۱۲۳۷). تکنولوژی ارتباطی - مجازی مانند اینترنت که «بواسطه ویژگی‌های منحصر به فرد خود از جمله محتوای تحریک آمیز، سهولت دسترسی، آسودگی و سادگی کار با رایانه، هزینه پایین و تحریک برانگیزی بصری، همگی موجب استقبال عظیم مردم در سراسر جهان شده است، استقبالی که هر ساله روندی تصاعدی داشته است (آقارجبی و همکاران، ۱۴۰۴: ۴۹۳). چنانکه جمعیت اینترنتی جهان در سال ۲۰۰۴ میلادی که ۸۸۸ میلیون نفر بود در سال ۲۰۰۷ به بیش از یک میلیارد نفر رسید. این رشد سرسام آور نه تنها در کشورهای توسعه یافته دیده می‌شود بلکه به نحو تأمل برانگیزی درباره کشورهای در حال توسعه نیز صادق است. به نحوی که در آمارهای جهانی، قاره آسیا هم اکنون بالاترین درصد (۳۴ درصد) جمعیت آنلاین^۴ جهان را در اختیار دارد. این وضعیت در سال ۲۰۰۵ در اروپا ۲۹ درصد و آمریکای شمالی نزدیک به ۲۵ درصد بوده است (مولنبرگز^۵، ۲۰۲۲: ۱۳۷). در کشور

¹ - Basir & etal

² - Khadka

³ - Omar & etal

⁴ - On line

⁵ - Molenberghs

ایران نیز استفاده از اینترنت با رشد و توسعه چشمگیری همراه بوده است: در گزارش وزارت اطلاعات و فناوری آمده است که «تنها در چهار سال اخیر تعداد کاربران اینترنت در کشور ۲۵ برابر شده و بیش از ۶۴ درصد از کاربران ایرانی در منزل خود از اینترنت استفاده می‌کنند (عظیم زاده اردبیلی و رضوی راد، ۱۴۰۳: ۶). البته استفاده از اینترنت و شبکه ماهواره در میان همه اقشار جامعه وضعیت یکسانی ندارد بلکه نرخ استفاده از شبکه مجازی در میان نسل جوان نسبت به دیگر سنین تفاوت معناداری دارد. به طوری که استفاده از اینترنت در همه جوامع در بین نسل جوان بیشتر دیده می‌شود. برای نمونه استفاده جوانان از اینترنت در جامعه آمریکا نسبت به دیگران تفاوت معناداری دارد (خجی و همکاران، ۱۴۰۴: ۵۳۹). چنانکه در بین سه گروه سنی ۱۸-۲۴، ۲۵-۳۴ و ۳۵-۴۴ ساله مورد بررسی در آمریکا در سال ۲۰۰۰، بیش از نیمی از جوانترین گروه سنی آن لاین بوده‌اند. این وضعیت حتی در سال ۲۰۰۷ به بیش از ۸۵ درصد رسید. این در حالی است که درصد زیادی از افراد در گروه‌های مسن‌تر (۵۴-۴۵ و ۶۴-۵۵) هیچ‌گونه تجربه آن لاینی نداشتند این وضعیت درباره جمعیت کاربر در جامعه ایران شرایط مشابهی دارد. به گزارش وزارت اطلاعات و فناوری، بیشتر استفاده‌کنندگان از اینترنت جوانان هستند (حاجی احمدی و ملکیان، ۱۴۰۴: ۱۷۵). اما علی‌رغم اینکه استفاده روزافزون از اینترنت در میان جوانان پدیده‌ای جهانی است، نوع و کیفیت استفاده جوانان هر جامعه‌ای از فضای مجازی متفاوت است. در برخی جوامع مانند آمریکا رایج‌ترین فعالیت اینترنتی، ارسال یا دریافت ایمیل توسط کاربران بوده است. در واقع، ۹۱ درصد از کاربران رایج‌ترین فعالیت اینترنتی خود را ارسال و دریافت ایمیل دانسته و آن را در صدر فعالیت‌های دهگانه خود بیان کرده‌اند (قرونه و همکاران، ۱۴۰۴: ۹۳). در ایران کاربردهای شبکه‌های مجازی به ویژه اینترنت وضعیت متفاوتی دارد. آمار و پژوهش‌ها نشان می‌دهد که استفاده از اینترنت در ایران گرایش خرده فرهنگی پیدا کرده است. بدین نحو که بیشترین استفاده از اینترنت با ارزش‌ها و هنجارهای مشروع سیاسی و اجتماعی مقبول جامعه مغایر بوده و بیشتر سمت و سوی جنسی^۱ پیدا کرده است (موسوی فرد و همکاران، ۱۴۰۴: ۲۳۸). گزارش گوگل ترند^۲، درباره میزان جستجو نشان می‌دهد که بیشترین کلیدواژه مورد جستجوی ایرانیان کلمه «سکس» بوده است. به نحوی که در این زمینه، کشورهای پاکستان، مصر و ایران در بین کشورهای جهان رتبه‌های اول تا سوم را دارند. براساس گزارش ارتش سایبری سپاه در خصوص مراجعه کاربران به سایت‌های غیراخلاقی آمده است که کاربران تهرانی در بین ۱۸۲ شهر جهان، مقام نخست را به خود اختصاص داده‌اند. این وضعیت نه تنها درباره پایتخت بلکه درباره دیگر مناطق کشور نیز صدق می‌کند (ناظمی و همکاران، ۱۴۰۲: ۹۷). چنانکه کاربران اینترنتی شهرهای یزد و اصفهان نیز بیشترین مراجعه را به سایت‌های غیراخلاقی داشته‌اند. گزارش‌های فوق حاکی از پرابلماتیک بودن استفاده از شبکه‌های مجازی در ایران است. در این راستا این سوال قابل طرح است که چرا کاربران اینترنتی در ایران استفاده غیرمعارفی از شبکه‌های مجازی دارند؟ سؤالی که تا کنون کمتر تلاشی برای پاسخگویی علمی بدان صورت گرفته است (رزمجویی و شکریان امیری، ۱۴۰۴: ۳۴۹). فناوری‌های نوین ارتباطی امکان داشتن خلوت جدیدی را برای افراد با ایجاد فضایی شخصی و خصوصی در فضای مجازی برای افراد فراهم می‌کند (آکسکی^۳، ۲۰۲۲: ۷۵). در این فضا افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و با بهره‌گیری از امکانات اینترنت مانند شبکه‌های اجتماعی و اتاق‌های گفت‌وگو شبکه گسترده‌ای از روابط میان افراد

1 - Sexual

2 - Google trends

3 - Akseki

شکل می‌گیرد که غیرقابل کنترل است. این امر به تدریج موجب از هم پاشیدگی شبکه‌های سنتی روابط مانند همسایگی می‌شود و هویت‌هایی جدا از جهان واقعی برای افراد ایجاد می‌کند که زمینه‌ساز بروز ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی دیگری در افراد می‌شود؛ بنابراین ضرورت شناخت این اثرات و ارائه راه‌حلی برای جلوگیری از آن احساس می‌شود (هاگ و همکاران^۱، ۲۰۲۲: ۳۴۸۷). از اینرو مقاله حاضر سعی دارد با بررسی پژوهش‌های مربوطه پیشین و استفاده از تکنیک «فراتحلیل»، تبیینی نظری برای مسأله فوق ارائه نماید. ادعای اساسی محققان این است که استفاده نامتعارف از شبکه‌های اجتماعی از یک‌سو ناشی از امکانات و ویژگی‌های خود فضای مجازی در ساختار جهانی است که کاربران شبکه‌های اجتماعی در جامعه ایران را مانند دیگر جوامع تحت تأثیر قرار داده است و از دیگر سو، کاربرانی که نتوانسته‌اند تمایلات و نیازهای خود را در فضای واقعی جامعه برآورده کنند در فضای مجازی به ابراز تمایلات و خواست‌های خود می‌پردازند. براساس مطالب بیان شده در این تحقیق محقق به دنبال پاسخ به این سؤال است که استفاده نامتعارف از شبکه‌های اجتماعی در نوجوانان ایرانی چه آسیب‌هایی برای آنها و در نتیجه خرده فرهنگ‌های غالب بر کشور دارد؟

پیشینه نظری پژوهش

رسانه‌ها و به ویژه رسانه‌های نوین اطلاعاتی می‌توانند تغییر و تحولاتی بنیادی در ساختار اجتماعی و فرهنگی جوامع ایجاد کنند. در خصوص چگونگی تأثیر و تأثر متقابل رسانه‌ها و مخاطبان سه دسته نظریه را می‌توان از هم متمایز کرد: نظریه‌هایی بر جنبه عرضه (رسانه) تأکید دارند و نقش و تأثیر تغییرات رسانه‌ای را خیلی برجسته می‌دانند. مک لوهان و پستمن^۲ از نمایندگان برجسته این دیدگاه هستند به نظر لوهان "برای حصول به درک واضح و شناخت روشنی از یک فرهنگ، باید به مطالعه ابزارهایی پرداخت که در آن فرهنگ برای تبادل افکار و مبادله پیامها به کار گرفته می‌شوند، درباره اهمیت تکنولوژی رسانه وی مدعی است که رسانه خود یک پیام است (براتی و همکاران، ۱۴۰۴: ۷۱). پستمن نیز در همین راستا باور دارد که شکل‌های ویژه و فرم‌های مشخصی از وسایل انتقال دهنده پیام و تبادل معانی، هر کدام نوع خاصی از پیامی را که مناسب تر و منطبق تر با شکل و فرم خود می‌یابند مبادله می‌کنند و از اینرو نقشی اساسی در پردازش و شکل دهی به یک فرهنگ ایفا می‌کنند در نظر پستمن «انسان به ندرت متوجه این واقعیت می‌شود که ابزارهای ارتباطی که بین انسان و جهان قرار دارند و واسطه شناخت جهان به انسان هستند تا چه حد و به چه کیفیت در چگونه دیدن گیتی و نحوه استنباط او از جهان دخالت دارند: کسی که کتابی را می‌خواند یا در مقابل تلویزیون نشسته است یا به ساعت مچی خود نگاه می‌کند، غالباً علاقه‌ای ندارد به اینکه بدانند چگونه و تا چه میزان هر کدام از این وسایل در سازمان دهی و کنترل نظام فکری او نقش دارند؛ چه رسد به اینکه اصلاً بدانند چه برداشتی از جهان توسط کتاب، تلویزیون یا ساعت به او القا می‌شود.» در حقیقت پستمن به طور روشن و قاطعی از تأثیر تکنولوژی بر فرهنگ و حتی ایجاد آن، می‌افزاید: "اختراع و به کار گرفتن تکنیک و ابزاری نو، نظیر نوشتن و یا ساعت چگونه نه فقط توانایی‌های انسان‌ها را در درک و حفظ زمان گسترش می‌دهد، بلکه حتی به دگرگونی در سیستم و نوع اندیشه و تفکر و محتوای فرهنگ آنان نیز می‌انجامد (عابدی فیروزجایی و خنار ملک خلی، ۱۴۰۴: ۵۵۷). نظریه‌های دیگری در مقابل عرضه، بر جنبه تقاضای رسانه‌ای از سوی مخاطبان متمرکز می‌شوند. خود این نظریه‌ها را بر اساس نوع نقشی که برای مخاطب در برابر رسانه‌ها قائلند می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: برخی سوژه را در مواجهه با تکنولوژی فعال، و برخی منفعل

1 - Hugh & etal

2 - McLuhan & Postman

می‌پندارند. در نظر حامیان انفعال سوژه، سوژه‌های اجتماعی طی عملکرد موفق رسانه‌ها شکل می‌گیرند و خواسته‌های ایدئولوژیکی را درونی می‌سازند. طرفداران نظریه‌های جامعه‌توده وار^۱، مکتب فرانکفورت، نظریه اقتصاد سیاسی و برخی از نظریه‌های فمینیستی در این دسته قرار می‌گیرند. در مقابل، عده دیگری نگاه خوشبینانه‌ای نسبت به تحرک و فعالیت سوژه دارند و مدعی هستند که سوژه‌ها منفعل نیستند بلکه سوژه در مواجهه با رسانه و گفتمان ایدئولوژیک فعال است و می‌تواند از خود مقاومت نشان دهد (ولی بر و بندویی، ۱۴۰۴: ۵۷۹). اینان اعتقاد دارند استفاده از رسانه‌ها و مصرف فرهنگی هدفمند بوده و در راستای هم‌چشمی، رقابت و ایجاد ارتباط صورت می‌گیرد. از طریق مصرف، انسانها به ایجاد تفاوت و تمایز خود با دیگران می‌پردازند یا خود را به موقعیت‌های فرادست‌تر نزدیک می‌کنند. از حامیان برجسته چنین دیدگاهی می‌توان به جورج زیمل، وبلن، داگلاس و ایشرود اشاره کرد (قرچه و مشایخ، ۱۴۰۴: ۱۹۱). دسته سوم نظریه‌ها، دربردارنده دیدگاه جدید و متأخری است که به هر دو جنبه عرضه و تقاضا، و تکثر و تعدد درونی هر دو حوزه رسانه‌ها و مخاطبان توجه دارند. در این دسته، تنوع و تکثر در جنبه عرضه (تنوع و تعدد رسانه‌ها در سه سطح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی) و جنبه تقاضا (متکثر شدن گروه‌های اجتماعی و شکاف‌های متعدد سنی، جنسی، قومی، مذهبی) در جامعه مدنظر قرار می‌گیرد. در این دیدگاه، اعتبار تئوری‌های عام گرا^۲ در خصوص تأثیر یکسان ساز رسانه‌ها و یا نوع واکنش مشابه مخاطبان با تردیدهای جدی مواجه شده است و مسأله هویت و فرهنگ نه یکسره در بستر فرهنگی تعریف می‌شود و نه بطور کامل در سیطره تکنولوژی رسانه قرار دارد. این مقاله با تمسک به دیدگاه اخیر تلاش می‌کند که علاوه بر نشان دادن موجه بودن این دیدگاه، مسأله پژوهش را مورد تأمل قرار دهد (اسلامی رمچاهی، ۱۴۰۴: ۴۹۰). سعید رضا عاملی (۱۳۸۸) از جمله کسانی است که در چارچوب نظری اخیر هر دو جنبه عرضه و تقاضای رسانه را مهم می‌داند. وی در پرتوی مجموعه مفاهیمی چون «دو فضایی شدن جهانی شدن‌ها»^۳، «واقعیت طبیعی و واقعیت مجازی»^۴، «فضای جهانی»^۵، «قدرت و بی‌قدرتی فرهنگ»^۶، «قدرت و بی‌قدرتی شهروندی»^۷، «شهروند شبکه‌ای»^۸ و «چند فرهنگ گرای فیزیکی و دیجیتالی» به خوبی چگونگی تأثیر و تأثرات متقابل و دو سویه فضای تکنولوژیک و بستر فرهنگی را در قلمروهای جهانی، ملی و محلی ترسیم کرده است. به نظر عاملی، پارادایم بزرگی که منعکس‌کننده دوره جدید است، پارادایم دو جهانی شدن‌هاست. فهم دقیق تغییرات جهان جهانی شده و فرآیندهای طبیعی و ایدئولوژیک حاکم بر آن، مستلزم توجه جدی به وجود این دو جهان موازی است. از این زاویه، مهمترین تغییر جهان معاصر که بنیان تغییرات آینده جهان را می‌سازد، رقابتی شدن جهان واقعی و جهان مجازی است. ظهور جهان جدید یعنی "جهان مجازی"^۸ بسیاری از روندها و نگرش‌ها و ظرفیت‌های آینده جهان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (مهربانی و همکاران، ۱۴۰۴: ۱۴۹). می‌توان گفت جهان واقعی مرزبندی شده، محسوس و تحت سیطره نظام سیاسی دولت-ملت است. بر عکس، جهان مجازی جهان غیر مرزبندی شده و تا حد زیادی خارج از محدودیت‌های حاکم بر جهان واقعی است. متناسب با دو نوع فضای واقعی و مجازی ما می‌توانیم از شکل‌گیری دو نوع شهروندی سیاسی و شهروندی شبکه

1 - Mass society

2 - Universalist

4 - Global Space

5 - The Power and Powerlessness Culture

6 - The Power of Citizenship

7 - Netizenship

8 - Virtual World

۳ - منظور جهانی شدن جهان واقعی و جهان مجازی است.

ای سخن بگویم. «شهروندی مجازی، نوعی از شهروندی» از جا کنده شده است و خود را بیشتر در فضاهای مجازی نشان می دهد تا فضاهای واقعی. با این اوصاف آنچه که در این مقاله مدنظر است پاسخگویی به سوالات زیر در منظومه مفهومی و فکری مطرح شده توسط عاملی است: یکی اینکه، فضاهای فرهنگی جامعه چه تأثیری بر نوع تعامل افراد در مواجهه با این فضای جهانی شده دارند؟ دیگر اینکه، در چه شرایطی سوژه های شهروند سیاسی به فعالیت های خاصی^۱ در فضای مجازی تمایل پیدا می کنند؟

در پاسخ به این پرسش ها، عاملی فضاهای فرهنگی حاکم بر جامعه را به دو دسته «فرهنگ ضعیف و قوی» تقسیم بندی می کند: فرهنگ جامعه هنگامی «قوی» در نظر گرفته می شود که اعضای یک فرهنگ ویژه از آن رضایت دارند، و افتخار دارند که با این فرهنگ سرزمینی شان هویت یابی می شوند. در مقابل، فرهنگ هنگامی ضعیف تلقی می شود که افراد از هر دوی فرهنگ و دولت بیزار می شوند و از فرهنگ وطنی خود رضایت چندانی ندارند. نتیجه طبیعی ضعف فرهنگی، نارضایتی شهروند از فرهنگ وطنی و عدم احساس تعلق عاطفی بدان است. در این شرایط شخص یا در صدد مهاجرت فیزیکی است یا او به صورت فرهنگی / مجازی مهاجرت می کند. گونه ای از فرهنگ مجازی که به معنی زندگی کردن در یک کشور ویژه، اما احساس تعلق کردن به ملت، فرهنگ و جامعه دیگر است. در این وضعیت است که به عنوان مثال شخص می تواند فرهنگ نوعی آمریکایی را بیرون از ایالات متحده و برعکس مشاهده کند. از اینرو از نظر عاملی، با وجود اهمیت جنبه های جهانی قدرت فرهنگ، آن محیط بلاواسطه فرهنگ وطنی^۲ است که در ملاحظات کنش فرهنگی بنیادی برجستگی دارد. به عبارتی، فرهنگ هنوز هم به عنوان بستر اصلی شهروندی در نظر گرفته می شود (اشرفی و همکاران، ۱۴۰۴: ۲۱۴). در واقع، در نظر عاملی، هر چه فرهنگ وطنی افراد در زمینه جهانی شدن قوی تر باشد یعنی بتواند از پس نیازها و خواسته های شهروندان برآید رضایت بیشتری از فرهنگ وطنی حاصل می گردد. در نتیجه امر «دلبستگی عاطفی» به فرهنگ وطنی بیشتر خواهد شد و فعالیت افراد در فضای مجازی عمدتاً در راستای پایبندی به ارزش ها، هنجارها، نمادهای حاکم خواهد بود. در مقابل، هر چه فرهنگ ضعیف تر باشد یعنی ظرفیت پاسخگویی به نیازهای متعدد افراد یا قشرهای گوناگون جامعه را نداشته باشد، افراد بیشتر از فضاهای مجازی به عنوان محل بروز خواسته ها و تمایلات خود استفاده می کنند. به نحوی که خواسته ها و تمایلات برآورده نشده خویش را در فضاهای مجازی پیگیری می کنند و در گیر نوعی مهاجرت فرهنگی / مجازی می شوند. مهاجرتی که بواسطه آن کاربران اینترنتی نه تنها از الگوهای فرهنگی حاکم بر فضای واقعی جامعه دور می شوند بلکه با پذیرش انگاره هایی متناقض و متعارض با الگوی فرهنگ وطنی، نوعی خرده فرهنگ معارض را در فضای مجازی شکل می دهند. در این شرایط، ویژگی های شبکه های مجازی مانند تنوع طلبی، فریبندگی، جذابیت، گمنامی کاربر و غیره کمبودهای فضای فرهنگی واقعی را به نوعی جبران نموده و زمینه جلب توجه کاربران اینترنت به سمت و سوی فعالیت هایی خاص را فراهم می کند (امامی و صادقیان لمراسکی، ۱۴۰۴: ۵). اما تنها ویژگی فرهنگ در این زمینه مطرح نیست بلکه موضوع به نحوه سیاستگذاری و ویژگی های ساختار سیاسی - اجتماعی و اقتصادی یک جامعه نیز بر می گردد. در این رابطه، لازم است به مطالعه رابطه ساختار و کار گزار و اینکه چگونه کار گزار یا کاربر اینترنتی در فضای مجازی به انتخاب هایی خاص دست می زند، وارد شد. شناخت این وضع نیازمند تأمل در

^۱ مقصود از فعالیت های خاص، جنبه های از فعالیت های افراد در فضای مجازی است که با ارزش ها، هنجارها و قواعد دینی و عرفی حاکم بر جامعه ایران سازگاری ندارد (خرده فرهنگ معارض در حوزه مجازی).

^۲ Home Culture

مباحث نظری ساختار و کارگزار استیکی از کسانی که به طور مبسوطی درباره رابطه ساختار و کارگزار در راستای چگونگی پیوند یافتن زمان و فضا بحث کرده، آنتونی گیدنز^۱ است. گیدنز (۲۰۰۴ و ۲۰۰۳) در تئوری ساختاربندی^۲ خود رابطه ساختار و کارگزار را در سه دوره تاریخی بررسی می‌کند: در دوره اول یا ماقبل مدرن، «سنت» هدایت‌گر کنش و آگاهی افراد است. در این دوره به نوعی ساختار بر کنش‌گر سیطره دارد. بدین معنی که کارگزار در سایه سنگین اجتماع، دین، محله و خویشاوندان زندگی می‌کند. در دوره مدرن اولیه با ظهور دولت مدرن، جامعه از سطح اجتماعی^۳ به سطح جامعه‌ای^۴ تغییر می‌کند و دولت‌های مدرن برای خلق مشروعیت نظام‌های نوظهور (دولت-ملت)، از ایدئولوژی‌های جمعی مانند ناسیونالیسم استفاده می‌کنند یا افراد تحت سیطره هویت‌های جمعی مانند طبقه قرار دارند. همچنین هویت‌های جمعی نظم‌دهنده آگاهی فردی، و بازاندیشی بیشتر «بازاندیشی نهادی» دولتی است. در دوره سوم که مدرنیته شدید یا پساستی نام گرفته است رابطه ساختار و کارگزار قلمرویی جهانی می‌یابد و از سطح دولت و ملت فراتر می‌رود. در این دوره، کارگزاران به ویژه تحت تأثیر توسعه ارتباط الکترونیک^۵ آنی می‌توانند با سراسر جهان ارتباط برقرار کنند. همچنین هویت‌های جمعی تا حدی تضعیف می‌شوند و هویت فردی و توجه به خود جایگزین آنان می‌شود و نوعی بازاندیشی فردی اتفاق می‌افتد. بازاندیشی که در ساحت آگاهی انسان بوجود می‌آید و سیطره ساختار به نفع عاملیت یا کارگزار تضعیف می‌گردد (خو^۵، ۲۰۲۳: ۱۱۷). با این حال، افراد همزمان تحت تأثیر سه سطح ساختاری محلی، ملی و جهانی قرار دارند. تأثیرگذاری هر کدام از این سطوح به طور عمده وابسته به عملکرد هر کدام از این ساختارهاست. در این میان، ساختاری سوژه را بیشتر تحت تأثیر خود قرار می‌دهد که قدرت انتخاب و دستیابی در تحقق هویت مطلوب وی را مهیا سازد. بعلاوه اینکه نه تنها مانع بازاندیشی کارگزار بلکه امکان گسترده بازاندیشی و تعامل سازنده وی را ممکن سازد. در حقیقت در اینجا در مرحله جهانی شدن میان ساختارهای محلی و ملی با جهانی رقابت بوجود می‌آید. در این شرایط، از یکطرف ساختار جهانی بواسطه رسانه‌ها و دیگر ابزارها، سیطره دیگر سطوح را تهدید می‌کند چنانکه بازاندیشی در آگاهی فردی را دامن می‌زند. از سوی دیگر، ساختارهای محلی و ملی در برابر ساختار مسلط جهانی در مقام مقاومت و یا هماهنگی عمل می‌کند. این وضع هنگامی به تقابل کارگزار با ساختارهای ملی و محلی می‌انجامد که به قول رودی^۶ (۲۰۰۴) «فشارهای بیرونی از جانب ساختارهای ملی و محلی، تمایلات درونی (کارگزاران) را نادیده گرفته و عقیم نماید. رودی مدعی است با اینکه جهانی شدن فضای یکسانی را برای همه افراد در سراسر جهان مهیا می‌کند اما محیط‌های بلاواسطه محلی و ملی افراد نوع انتخاب آنان را تعیین می‌کند. انتخابی که بسته به محل^۷ می‌تواند تنوع پذیرد. وی میان انتخاب‌های خاص^۸ و خود انتخاب و همچنین بین تمایلات و توانایی دستیابی به تمایلات تمایز قائل می‌شود. بنابراین نوع سیاست‌های داخلی یا محلی - ملی می‌تواند نوع انتخاب افراد در شبکه‌های جهانی را به سمت و سوهای خاصی (انتخاب‌های خاص) سوق دهد.^۹ (لطیفیان و همکاران، ۲۰۲۴: ۷۰۹). در مجموع بنا بر نظریه‌های عاملی، گیدنز، و

1 - Anthony Giddens

2 Structuration Theory

3 - Communal

4 - Societal

5 - Xu

6 - Rody

7 - Site Specific

8 - Specific Choices

۹ - یکی از مصادیق انتخاب خاص، گزینش فعالیت‌های مربوط به مسائل جنسی در فضاهای مجازی است.

رودی می توان به مدل تحلیلی و گزاره های منطقی زیر دست یافت: ۱. کارگزاران می توانند در فضاهای محلی تا جهانی "پروژه" هویتی خویش را مدیریت نمایند. در این میان، کارگزاران امکان عاملیت در دو فضای واقعی و مجازی را دارند. اگر فضای واقعی جامعه امکان توان افزایی^۱ کارگزاران برای پیگیری آمل و تمایلات شان را داشته باشد به فرهنگ قوی خویش قناعت می ورزند و فضای مجازی را در امتداد فضای واقعی می داند.^{۲۲} شرایط هنگامی بحرانی است که ساختار محلی-ملی یا فضای واقعی جامعه برای کارگزاران فشارآور^۳ باشد و تمایلات و نیازهایشان را نادیده گرفته و حتی سرکوب کند. کارگرانی که نمی توانند در فضای واقعی به نیازهای خود پردازند و هویت مطلوب شان را ارائه دهند فضای مجازی را عرصه مناسبی می یابند تا در آنجا جهت ابراز هویت خود که تا حدی متعارض با ارزش های جامعه خویش است به انتخاب های خاصی پردازند (نگوین و همکاران^۴، ۲۰۲۲: ۲۰۴۹).

پیشینه تجربی پژوهش

- طالب پور و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی تحت عنوان تاثیر استفاده غیر متعارف و بی رویه از شبکه های اجتماعی مجازی بر گرایش جوانان به ناهنجاری های اجتماعی (مورد مطالعه کرمانشاه) انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد که ارتباط معنادار قوی بین استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی و ناهنجاری های اجتماعی وجود دارد. با توجه به نتایج تحقیق می توان ادعان داشت که استفاده از شبکه های مجازی در گرایش جوانان مورد مطالعه به انواع ناهنجاری های اجتماعی نقش داشته اند

- دانش و ظهیری نیا و همکاران (۱۳۹۷) تحقیقی تحت عنوان مطالعه کیفی پیامدهای استفاده از شبکه های اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه هرمزگان انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد فقدان برنامه های جذاب فرهنگی در محل سکونت و کمبود امکانات رفاهی و تفریحی از جمله دلایل ایجاد انگیزه جهت استفاده از شبکه های اجتماعی به شمار می روند. همچنین، امکان برقراری تعاملات اجتماعی آسان به عنوان پیامد مثبت شبکه های اجتماعی و استفاده از ادبیات نامناسب، اختلاف بین اعضای خانواده و مصرف گرایی از جمله پیامدهای منفی استفاده از شبکه های اجتماعی بود. این یافته ها می توانند نمایانگر پیامدهای استفاده از شبکه های اجتماعی باشند.

- انصاری و همکاران (۱۳۹۷) تحقیقی تحت عنوان تحلیل جامعه شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان) انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد استفاده از فضای مجازی تأثیر مثبتی بر فرهنگ شفاهی شهر اصفهان دارد.

- خیجی و همکاران (۱۴۰۴) تحقیقی تحت عنوان جایگاه شبکه های اجتماعی در جامعه ی امروزی انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد هیچ یک از شیوه ها به تنهایی برتری مطلق ندارند و اثربخشی آنها وابسته به شرایط، طراحی آموزشی و نیازهای متفاوت دانش آموزان است. ترکیب هوشمندانه مزایای هر دو محیط می تواند به افزایش کیفیت یادگیری و پایداری آن منجر شود.

- نظری و پوررمضان (۱۴۰۴) تحقیقی تحت عنوان شبکه های اجتماعی و بر ساخته شدن هویت دیجیتال ایرانیان؛ مطالعه موردی شبکه اجتماعی اینستاگرام انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد شبکه های اجتماعی تأثیر قابل توجهی بر

¹ - Empowerment

^۲ - اصطلاح توان افزایی برگرفته از آراء گیدنز است.

³ - Constraint

⁴ - Nguyen & etal

بازتعریف هویت ایرانیان داشته‌اند؛ زیرا از یک‌سو، فضای نسبتاً باز این پلتفرم‌ها و دسترسی آسان به اطلاعات متنوع، به غنی‌تر شدن هویت‌های فردی و فرهنگی کمک کرده و از سوی دیگر، گسترش شایعات و اطلاعات نادرست در همین فضا، باعث رواج شبه‌علم و ایجاد سردرگمی در درک هویت دیجیتال شده است.

- چی یین و یوئن^۱ (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «شبکه‌های اجتماعی مجازی در سلامت اجتماعی» دریافتند که شبکه‌های اجتماعی یک ابزار مهم آموزشی هستند و می‌توانند بر مولفه‌های حمایت اجتماعی، روابط شبکه‌ای و شبکه‌های اجتماعی تأثیر بگذارند. پس از بررسی پژوهشی دریافتند دانش آموزانی که از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، از شکوفایی اجتماعی و انسجام بیشتری برخوردارند. همچنین، دانش آموزانی که از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، از همبستگی اجتماعی بیشتری برخوردارند. همچنین، دانش آموزانی که از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، از همبستگی اجتماعی و مشارکت اجتماعی بیشتری برخوردارند. این دسته دانش آموزان دارای پذیرش اجتماعی بیشتری نسبت به بقیه هستند.

- تایسر و همکاران^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ تأثیر علمی و اجتماعی بر سلامت دانشجویان دانشگاه» دریافتند که بین معدل تحصیلی و استفاده از شبکه‌های مجازی، همبستگی وجود دارد. همچنین دریافتند که بسیاری از مخاطبان از سایت‌های اجتماعی برای اطلاعات مرتبط با دانشگاه استفاده نمی‌کنند، در حالی که بسیاری از آنها به داشتن گروه‌های درسی آنلاین رغبت دارند. یافته‌های دیگر نشان داد که دانشجویان استفاده‌کننده از شبکه‌های اجتماعی مجازی دارای سلامت اجتماعی پایین‌تری هستند.

- سرجیو مارتینز و همکاران^۳ (۲۰۲۵) تحقیقی تحت عنوان فرآیندهای آسیب‌شناختی در میان تولیدکنندگان محتوا در رسانه‌های اجتماعی (بررسی زمینه‌های) انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد تمامی فرایندهای آسیب‌شناختی بالقوه در بین کاربران فعال در رسانه‌های اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت.

روش‌شناسی پژوهش:

روش مورد استفاده در این پژوهش از نوع روش کیفی است که با اتکا بر تکنیک فراتحلیل انجام شده است. تکنیک فراتحلیل، تحلیل پژوهش‌های انجام شده است و به صورت غیرمستقیم و با واسطه به بررسی موضوع مورد نظر می‌پردازد. فراتحلیل روشی است که به کمک آن می‌توان تفاوت‌های موجود در تحقیقات انجام شده را استنتاج کرد و در رسیدن به نتایج کلی و کاربردی از آن بهره‌جست. در روش فراتحلیل، ابتدا از شکستن اجزاء کل به ماوراء و فراتر از کل اولیه می‌رسیم، سپس تحلیل اولیه را به نحوی منتقل یا تبدیل می‌کنیم که یافته‌های نامناسب در چارچوبی قابل قبول قرار گیرند و سرانجام، تحلیل‌های ترکیب شده اطلاعاتی را نشان دهند که اطلاعات اولیه نشان نداده باشند. در عمل ابتدا اطلاعات از منابع اولیه استخراج و سپس با یکدیگر ترکیب می‌شوند و سرانجام یک کل جدید را تشکیل می‌دهند (بالدازی و همکاران^۴، ۲۰۱۹: ۱۵۴). مهمترین عامل در انجام روش فراتحلیل وجود پژوهش‌های تجربی کافی و فراوان درباره موضوع پژوهش و سهولت دستیابی به آنها است. بدین ترتیب، فراتحلیل نتایج، هنگامی ضرورت می‌یابد که

¹ - Chien & Yuen

² - Taysr & Shouiter

³ - Sergio Martinez & etal

⁴ - Balduzzi & etal

تحلیل های متعدد و متنوعی در انبار یک حوزه علمی ذخیره شده باشد، از این جهت فراتحلیل مسبوق بر تحلیل های موجود در یک حوزه علمی است. تأخیر بهره گیری از روش فراتحلیل در جامعه ما بدین علت است که انبارهای دانش ما چندان مملو نیستند. از این گذشته، به دلیل ضعف روش شناسی و عدم ارتباط ارگانیک پژوهش های انجام شده با یکدیگر در سالهای مختلف، به نظر می رسد که وضعیت پژوهش در جامعه ما فرایند انباشتی خود را طی نمی کند. به عبارت دیگر، ترکیب و تدوین نتایج، به دلیل پراکندگی بیش از حد موضوعات مطالعه شده، عدم دسترسی دقیق به کلیه کارهای پژوهشی، پراکندگی و عدم ارتباط سازمان های تحقیقاتی و پژوهشی با یکدیگر، عدم تعامل و تبادل پژوهشگران با یکدیگر، عدم استفاده لازم و کافی از نتایج پروژه های مشابه، به سختی قابل تحقق است (بورنستین و همکاران، ۲۰۲۱: ۱۷۹).

علاوه بر مشکلات بیان شده که در خصوص انجام روش فرا تحلیل در جامعه ما وجود دارد، در حوزه پژوهش های مرتبط با فضای مجازی و استفاده نامتعارف مشکلات مضاعفی وجود دارد: یکی اینکه، تحقیقاتی که مستقیماً به موضوع فوق پرداخته اند، کم و انگشت شمار هستند. چنانکه عمده ترین داده های مرتبط با پژوهش، یا سخنان مسئولان سیاسی- فرهنگی است یا تحلیل های رسانه ای و داده هایی است که در وبلاگ ها و دیگر رسانه ها آمده است. دوم اینکه، در این زمینه تاکنون هیچ گونه فرا تحلیل و تحلیل نظری درباره موضوع صورت نگرفته است. از این رو، تلاش بر این است که در ابتدا حداقل پژوهش های انجام گرفته در این حوزه را معرفی نموده و سپس به توصیف صرف نتایج این پژوهش ها اکتفا نکرده بلکه براساس چارچوب نظری متناسب با موضوع به تحلیل آنها پردازیم.

برای انجام این پژوهش، ابتدا محققان براساس جستجوی کلید واژه های (اینترنت، فضای مجازی، ماهواره و جهانی شدن) در موتورهای جستجوی مگیران و نورمگز همه مقاله های با عناوین مذکور را بررسی کردند. سپس در بین مقاله های جستجو شده نوزده مقاله که بیشترین تناسب را با مسأله پژوهش داشته اند انتخاب و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته اند. اکنون در ابتدا یافته های توصیفی مقالات مورد بررسی به همراه مختصر نتایج مرتبط با موضوع ارائه می گردد. سپس یافته های موجود بر اساس چارچوب تنوریک پژوهش تحلیل می شوند.

جدول (۱): توصیف پژوهش های تحلیل شده و ویژگی های مربوط به آنان

ردیف	محقق / محققین	عنوان	روش تحقیق	محل پژوهش	نتایج تحقیقات
۱	عریضی و دیگران (۱۳۸۵)	ماهواره و هویت جنسیتی دختران جوان	پیمایشی	دبیرستان شهر تهران	کسانی که دارای ماهواره بودند، بیشتر پذیرنده رفتارها و الگوهای مدرن تر هویت جنسیتی بودند.
۲	علوی و دیگران (۱۳۸۷)	مقایسه هویت و سلامت روان در دانشجویان استفاده کننده از اینترنت و	پیمایش	دانشگاه تهران	۱- بیشترین استفاده را از سایت های تفریحی و چت کردن (۲۸ درصد)، سایت های موسیقی و ترانه (۲۱/۵ درصد) ۲- بیشترین وقت دانشجویان صرف استفاده

^۱- Borenstein & etal

تفریحی از اینترنت و کمترین وقت آنان صرف سایت های آموزشی، فرهنگی و شده است.			محیط های مجازی		
پرطرفدارترین موسیقی نزد دختران جوان پاپ و جاز جدید ایرانی است که اغلب از ماهواره پخش می شود... کسانی که از رسانه های جدید استفاده کرده اند هم از لحاظ ذهنی و به لحاظ عینی گرایش بیشتری به رفتارهای خرده فرهنگی پیدا کرده اند. رفتارهای خرده فرهنگی بعضاً مغایر و مخالف با هنجارها و ارزش های فرهنگ رسمی و مسلط بر جامعه است	شهر تهران	پیمایش	خرده فرهنگ یا مصرف فرهنگی: پژوهشی در بین دختران دانش آموز شهر تهران	ذکایی و پورغلام آرا (۱۳۸۴)	۳
علل جذب به فرهنگ بیگانه به ترتیب اهمیت شامل موارد زیر هستند: کمبود امکانات رفاهی، تفریحی و ورزشی (۹۰/۲۰ درصد)، عدم توجه به نیازها و خواسته های هیجانی و پرشور و نشاط جوانان (۸۵/۷ درصد)؛ در دسترس بودن فیلم های مستهجن ویدیویی و ماهواره ای (۸۲ درصد)؛ ضعف توجه به فرهنگ اصیل ایرانی (۸۱/۸ درصد) و ضعف در عمل به توجه به فرایض دینی همچون نماز، روزه .. (۸۵/۷ درصد).	دانش آموزان ایرانی	پیمایش	بررسی سنخ شناسی آرا موجود درباره هویت ایرانی	کفاش و فربدی (۱۳۷۵)	۴
ایرانیان، به سؤالات حساسیت برانگیز - مثلا در مورد روابط جنسی - در اینترنت خیلی راحت تر از فضای واقعی پاسخ می دهند	تهران	پیمایش	بررسی وضعیت دینداری کاربران اینترنتی اینترنت	مهدوی (۱۳۸۳)	۵
دوستی های مجازی در میان کاربران اینترنتی رو به افزایش است و جوانان ایرانی در خانواده های سنتی ترجیح می دهند در فضای کم دردسر و غیر قابل		اسنادی	بحران اخلاقی در ریشه مسائل جنسی در اینترنت	رضانیا (۱۳۸۷)	۶

کنترل مجازی با جنس مخالف خود ارتباط برقرار کنند.					
که نوع قالب هویت دینی میان دانشجویان به ترتیب هویت دینی کسب شده، زود هنگام، مهلتخواه می باشد و هویت دینی پراکنده نیز ضعیفترین نوع هویت میان دانشجویان است. و متغیرهای سابقه استفاده از اینترنت با هویت دینی زود هنگام، میزان استفاده از اینترنت با هویت دینی پراکنده و مهارت در استفاده از اینترنت با هویت دینی کسب شده رابطه معنادار دارند.	تهران	پیمایش ی	بررسی رابطه استفاده از اینترنت با وضعیت دینداری کاربران دانشجو	ملکیان و جمشیدی آبادی (۱۳۹۳)	۷
اینترنت در میان جوانان ایرانی تغییرات هویتی زیادی ایجاد کرده است. این رسانه نوین باعث شده که روابط جوانان با گروه های همسالان، جنس مخالف، همکلاسان، اعضای خانواده، سایر هموطنان و ساکنان بقیه نقاط جهان به صورت بنیادین دچار تغییر شود.	جوانان ایرانی	فرا تحلی ل	اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان	منتظر قائم و شاقاسمی (۱۳۸۷)	۸
تکنولوژی های نوین ارتباطی و اطلاعاتی با فراهم آوردن امکان پیدایی جامعه شبکه ای که افراد و جوامع را در قالب های تازه، هویت تازه بخشیده، نه تنها قواعد حاکم بر ارتباط و تعامل میان انسان های، بلکه نگرش انسانها را نسبت به دیگران و جهان تغییر داده است.	مشهد	پیمایش ی	تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی،	بهزاد دوران (۱۳۸۱)	۹
حدود یک سوم از دانشجویان، به گروه های فکری خارج از حاکمیت نزدیکی فکری دارند. دانشجویان ناراضی، اینترنت را به عنوان تنها راه مقابله با رسانه های حکومتی پذیرفته اند. گروه های	دانشجویان دانشگاه های تهران	پیمایش ی	سنجش اشکال و سطوح مشارکت سیاسی دانشجویان و نگرش های آنان درباره مشارکت	سازمان ملی جوانان (۱۳۸۳)	۱۰

دانشجویی هم از اینترنت برای رساندن صدای خود به گوش مردم و سازمان ها استفاده برده اند.			سیاسی		
روزنامه نگاران ایرانی از اینترنت به خوبی استفاده می کنند. گروه های دیگر اجتماعی که امکان ابراز هویت و اعمال قدرت را از دست داده اند، اینترنت را مکان خوبی برای پیشبرد مقاصد خود یافته اند.	روزنامه نگاران شهر تهران	پیمایش	بررسی میزان و عوامل بهره مندی روزنامه نگاران شهری تهران.	سپنجی (۱۳۸۲)	۱۱
چت یکی از پرطرفدارترین امکانات اینترنت در ایران است. گسترش سریع کافی نت ها در سطح شهرهای ایران را می توان نتیجه جوانان ایرانی به چت دانست. از آن جا که روابط میان دو جنس مخالف در ایران کنترل می شود، برای جوانانی که چنین روابطی را ترجیح می دهند، اتاق های چت مکان مناسب، ارزان و کم خطری برای گفت و گوهای طولانی با جنس مخالف است. چت به جوان ایرانی کمک می کند تا با دنیاهای دیگر ارتباط برقرار کند و حس تعامل با غریبه هایی را که توان آسیب رساندن به او را ندارند، تجربه کند.		اسنادی	رفتارشناسی جوان در دهه سوم و چهارم انقلاب اسلامی	منطقی (۱۳۸۳)	۱۲
دانشجویان دختر و پسر کاربر تلفن همراه و اینترنت در عمل با امکاناتی که فن اوری های اخیر در خدمت آنها قرار داده اند، در جهت بنیان نهادن یک هویت پنهان یا غیر رسمی سود می برند. از این هویت اخیر عمدتاً دوستان نزدیک و افرادی با جنس مخالف فرد مطلع می باشند و به شکل معناداری پدر، مادر،	دانشجویان دانشگاه خوارزمی	مصاحبه - پیمایش	هویت پنهان در کاربران تلفن همراه و اینترنت	منطقی و دین پرور (۱۳۹۱)	۱۳

خواهر و برادر و اولیای آموزشی جوان از این هویت بی اطلاع هستند. همچنین دختران از هویت پنهان بیشتر از پسران استفاده می‌کنند. زنان برای دور زدن موانعی که از نظر زیستی، فرهنگی و اجتماعی فراروی خود دارند، با استفاده از تلفن همراه و اینترنت سعی در دور زدن موانع مزبور می‌کنند.					
هویت فرهنگی پاسخگویی که از اینترنت استفاده می‌نمایند، ضعیف‌تر از کسانی است که از اینترنت استفاده نمی‌کنند. هر چه جستجو در اینترنت درباره فرهنگ خودی بیشتر باشد هویت فرهنگی کاربران اینترنت بیشتر بوده؛ برعکس، هر چه استفاده از سایت‌های خارجی بیشتر باشد هویت فرهنگی ضعیف‌تر می‌شود.	جوانان تهران	پیمایش ی	استفاده از اینترنت و هویت فرهنگی جوانان	مهدیزاده و عبرین (۱۳۸۸)	۱۴
همبستگی بین میزان کاربری اینترنت و هویت قومی منفی است. اما میزان همبستگی بین میزان کاربری اینترنت و هویت ملی و هویت جهانی مثبت و خیلی بیشتر از همبستگی اینترنت و هویت قومی است. همبستگی بین میزان و نوع مصرف با هویت جهانی ۹۷/۱۲ است اما همبستگی بین وضع مصرف با هویت ملی و قومی به ترتیب ۷۶/۲۴ و ۵۶/۱۴ بوده است.	دانشجویان کردستان	پیمایش ی	کاربری اینترنت و تأثیر آن بر هویت اجتماعی	قادرزاده و احمد پور (۱۳۹۰)	۱۵
بین مصرف شبکه‌های اجتماعی مجازی (متغیر مستقل) و گرایش به انحرافات اخلاقی (متغیر وابسته) با ابعاد اباحه‌گری عملی جوانان، خشونت و پرخاشگری جوانان، تضعیف باورهای دینی و گسترش شبهه‌های فکری، عادی شدن روابط دختر	شهر تهران	پیمایش ی	بررسی جامعه‌شناختی رابطه مصرف شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش به انحرافات اخلاقی (مورد)	شایگان و رحیمی، (۱۳۹۵)	۱۶

<p>و پسر، گسترش رفتارهای وندالیستی و ترویج همزیستی به جای ازدواج رابطه معناداری وجود دارد.</p>			<p>مطالعه جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال شهر تهران)</p>	
<p>ضمن تشریح تجربه زیسته شبکه‌های اجتماعی و وضعیت استفاده‌های جوانان از این شبکه‌ها نشان می‌دهد که حضور در شبکه‌های اجتماعی به مثابه زندگی روزمره امکان و فضایی برای شکل‌گیری نوع خاصی از هویت فرهنگی جوانی را فراهم می‌کند. از این رو مهم‌ترین ویژگی‌های فرهنگ جوانی عبارت‌اند از؛ واکنشی، فردگرایانه، فراجنسیتی، طبقاتی و مصرف‌گرا بودن.</p>	<p>ایران</p>	<p>تحلیل محتوا</p>	<p>استفاده از شبکه‌های اجتماعی و شکل‌گیری فرهنگ جوانی در جوانان تهرانی کاربر فیس‌بوک</p>	<p>۱۷ مهدی‌زاده و اتابک (۱۳۹۵)</p>
<p>فضای مجازی چالش‌ها و پیامدهای منفی نیز به همراه دارد. نوجوانان ممکن است تحت تاثیر فشارهای اجتماعی، استانداردهای غیرواقعی و اطلاعات نادرست قرار گیرند، که می‌تواند به کاهش عزت نفس، بحران هویت و از دست دادن فرهنگ بومی منجر شود.</p>	<p>نوجوانان</p>	<p>تحلیلی - توصیفی</p>	<p>بررسی چگونگی تاثیر فضای مجازی بر شکل‌گیری هویت فردی و فرهنگی نوجوانان</p>	<p>۱۸ گهواره بند و مهری (۱۴۰۳)</p>
<p>فضای مجازی بستر مناسبی برای بروز تنش‌های هویتی است که نیازمند مدیریت و آموزش مناسب می‌باشد. بنابراین، تحلیل تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت نوجوانان ایرانی باید به گونه‌ای انجام شود که هم فرصت‌ها را تقویت و هم تهدیدها را به حداقل برساند. ایجاد مهارت‌های سواد رسانه‌ای و فرهنگ سازی دیجیتال می‌تواند نقش کلیدی در حمایت از هویت نوجوانان داشته باشد. در نهایت، فضای مجازی نه تنها تهدید</p>	<p>ایران</p>	<p>تحلیل محتوا</p>	<p>تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت نوجوانان ایرانی - تحلیل فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی</p>	<p>۱۹ شمشیرگردی (۱۴۰۴)</p>

<p>نیست، بلکه می تواند به عنوان بستری برای رشد و توسعه هویت نوجوانان در جامعه ایرانی به کار گرفته شود، اگرچه مدیریت دقیق و نظارت مستمر لازم است تا آثار منفی آن کنترل شود.</p>				
--	--	--	--	--

معرفی توصیفی پژوهش های انجام شده:

از کل پژوهش های بررسی شده ۶۳/۱۵ در تهران و ۳۶/۸۵ در سایر مراکز استان های کشور انجام شده اند. ۷۳/۶۷ از پژوهش ها به روش پیمایشی، ۱۰/۵۲ درصد به روش اسنادی، و هر یک از روش های کیفی، اسنادی، ترکیبی و فراتحلیل ۵/۲۶ درصد بوده است. جامعه آماری همه پژوهش های مورد بررسی گروه جوانان یا در ارتباط با جوانان بوده است. همچنین همه پژوهش ها جز یک مورد در طی سال های ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱ انجام شده اند.

مهمترین بخش پژوهش ها از دید محققان در دو محور چگونگی تأثیر رسانه ها و تأکید بر جنبه عرضه و تقاضای مخاطبان بر می گردد. در محور اول، بیش از نیمی از تحقیقات (۶۲ درصد) بیانگر تأثیر مثبت رسانه ها بر خرده فرهنگ معارض با فرهنگ حاکم بر جامعه بوده اند. ۲۸/۵۷ درصد از تحقیقات حاکی از تأثیر با واسطه رسانه ها بر مخاطبان بوده اند. به عبارتی آنها نقش تعدیل یا تشدید کننده بستر اجتماعی بر چگونگی تأثیر رسانه ها را نشان داده اند. همچنین ۹/۵۲ درصد تأثیرات رسانه ها را در بین گروه های جنسی و قومیتی متفاوت دانسته اند. علاوه بر این ۴۲/۱۰ درصد از پژوهش های انجام شده بر جنبه تکنولوژیک تمرکز کرده و آن را به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته اند. ۲۱/۰۵ درصد جنبه تقاضا یا بستر اجتماعی سیاسی جامعه را به عنوان مهمترین عامل تأثیر گذار بر نوع اسفاده از فضای مجازی در نظر گرفته اند. و ۳۶/۸۴ درصد از تحقیقات تأثیر هر دو جنبه ماهیت تکنولوژی و بستر اجتماعی را به عنوان عوامل تأثیر گذار بر نوع استفاده از فضای مجازی در نظر گرفته اند.

تحلیل یافته های پژوهش های انجام شده:

بر اساس میزان تأکید بر جنبه های عرضه، تقاضا یا تعاملی (رسانه و مخاطب)، نتایج تحقیقات بررسی شده را می توان در سه دسته جای داد: پژوهش هایی که از جنبه عرضه به مطالعه مسأله پرداخته اند. ویژگی هایی مانند داشتن صرف ماهواره، استفاده وسیع از اینترنت، گمنامی فضای مجازی، جذابیت فضای مجازی، سهولت استفاده از آن، امکان پاسخ گویی به سوالات حساس در جامعه (روابط جنسی، علنی بودن رابطه دختر و پسر)، کم در دسر ساز بودن فضای مجازی و غیر قابل کنترل بودن آن، در دسترس بودن جهانی آن، گسترش سریع کافی نت ها در فضای عمومی جامعه را مهمترین عوامل موثر بر تضعیف هویت ملی و همچنین استفاده نامتعارف از آن دانسته اند (عریضی و دیگران ۱۳۸۵، ذکایی و پورغلام آراء ۱۳۸۴، کفاش و فریدی ۱۳۷۵، مهدوی ۱۳۸۳، رضایا ۱۳۸۷، عزتی ۱۳۸۶، دوران ۱۳۸۱، منطقی ۱۳۸۴، منطقی و دین پرور ۱۳۹۱ و مهدیزاده و عنبری ۱۳۸۸).

در جنبه تقاضا محور، پژوهش هایی قرار دارند که بیشتر بر بستر اجتماعی و ویژگی های مخاطبان در توجه به برنامه های خاص مجازی تأکید کرده اند؛ این پژوهش ها ویژگی هایی مانند کمبود امکانات رفاهی برای مخاطبان، مقایسه وضعیت کشور خود با کشورهای خارجی و دزدگی از کشور خود، سنتی بودن خانواده ها، نارضایتی از حاکمیت و رسانه های

حکومتی، رساندن صدای خود به گوش مردم و سازمان‌ها، ابراز هویت و اعمال قدرت در فضای مجازی به جای ابراز قدرت در فضای واقعی، کنترل روابط دو جنس در ایران، تعامل با غریبه‌هایی که توان آسیب رساندن به مخاطب-کاربر را ندارند، جستجو برای بنیاد نهادن یک هویت پنهان یا غیر رسمی، دور زدن موانع زیستی، فرهنگی و اجتماعی و ضعف توجه به فرهنگ اصیل ایرانی را موجب توجه کاربران و استفاده مخاطبان از فضاهای نامتعارف در شبکه‌های مجازی دانسته‌اند (کفاش و فریدی ۱۳۷۵، سپنجی ۱۳۸۲، منطقی ۱۳۸۳، دین‌پرور ۱۳۹۱، جهان‌مهین و همکاران، ۱۴۰۲).

دسته سوم تحقیقات، که کمترین فراوانی را دارند براساس چارچوب تعاملی و ویژگی‌های تعدیل‌کننده نوع استفاده از رسانه‌ها و نوع عکس‌العمل مخاطبان در فضای مجازی را بررسی کرده‌اند. به عبارتی دیگر این دسته از پژوهش‌ها، هر چند به فضای جهانی شبکه مجازی توجه دارند اما نشان داده‌اند که تأثیر شبکه‌های مجازی جهانی بر همه افراد یکسان نبوده بلکه میزان و چگونگی استفاده از این شبکه‌ها بیشتر تحت تأثیر زمینه‌های اجتماعی مخاطب و شرایط وی (مانند نوع تربیت فرد و شیوه برخورد با فرد) قرار دارد (لطف‌آبادی و نوروزی ۱۳۸۳، سازمان ملی جوانان ۱۳۸۳).

از آنجا که اغلب پژوهش‌ها پیمایشی بوده‌اند عمدتاً آسانترین راه یعنی سنجش پیامدهای خرده فرهنگی استفاده از شبکه‌های مجازی را انتخاب کرده‌اند. براین اساس، در پژوهش‌های خود به این نتیجه دست یافتند که میزان استفاده از رسانه‌ها مهمترین عامل تعیین‌کننده در رابطه متقاضی با شبکه مجازی است. گذشته از الزامات روش پیمایشی، انتخاب چنین رویکرد نظری کم و بیش با پیش فرض‌های تئوری‌های کلاسیک جامعه‌توده وار و نظریه پردازان انتقادی صنعت فرهنگ بی‌ارتباط نبوده است. در این تئوری‌ها، محدودیت برد رسانه‌ای به قلمرو دولت-ملت، عدم تنوع رسانه‌ای و انفعال سوژه و در نهایت تأثیر تعیین‌کننده رسانه بر سوژه برجسته بوده‌اند چنین سوگیری‌های پژوهشی باعث شد که این تحقیقات به نوعی تنوع و تعدد گروه‌های مخاطبان رسانه‌ای را نادیده گرفته و جهانشمولی تأثیر شبکه‌های مجازی بر مخاطب را مسلم فرض کنند. گویی تکنولوژی در تمام جوامع و برای همه گروه‌های درون یک جامعه نتایج مشابهی دارد. در حالی که واقعیت این است که چگونگی یا نوع استفاده از شبکه‌های مجازی علاوه بر ویژگی‌های خود تکنولوژی، به عوامل فرهنگی و اجتماعی یک جامعه و ویژگی‌های گروه‌های متفاوت درون آن و خصوصیات فردی مخاطبان بستگی دارد.

البته پژوهش‌های دسته دوم نیز خالی از عیب و نقص نیستند بلکه همانند دسته اول بر یک جنبه مسأله تأکید دارند (جنبه تقاضا). این پژوهش‌ها اگرچه به درستی شرایط و ویژگی‌های مخاطب در نوع مواجهه با رسانه را مورد توجه قرار داده‌اند اما تا حدی نقش ویژگی‌های تکنولوژی فضاهای مجازی جدید را نادیده گرفته‌اند. بدین معنی که تکنولوژی مجازی جدید بیشتر بواسطه ویژگی‌های خاص خود است که توانسته‌اند فضا را برای ابراز هویت و تمایلات و خواسته‌های درونی افراد فراهم کند. زیرا تکنولوژی فضای مجازی نوع جامعه‌پذیری و هویت‌یابی خاص خود را بوجود می‌آورد که بی‌توجهی به این عامل نیز می‌تواند مانند بی‌توجهی به بستر اجتماعی-فرهنگی به تبیین ناقص مسأله منجر گردد.

پژوهش‌های دسته سوم که کمتر مدنظر پژوهشگران حوزه فضای مجازی و آسیب‌های آن قرار گرفته است هر دو جنبه عرضه و تقاضا را مهم دانسته و بعلاوه ویژگی‌های تعدیل‌کننده بستر اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد. البته ضعف اساسی این دسته از پژوهش‌ها، عدم تبیین نظری موضوع است. تلاشی که این پژوهش در قالب نگاهی نظری با اتکال بر نتایج پژوهش‌های پیشین و انتقاد از آنها دنبال کرده است.

تحلیل نظری پایانی

چنانکه در حوزه نظری پژوهش آمده است امروزه زندگی افراد بواسطه توسعه روندهای جهانی به ویژه در عرصه شبکه‌های مجازی تحت تأثیر دو قلمرو واقعی و مجازی است. به عبارتی فضای زندگی افراد از قلمروی واقعی فراتر رفته و قلمرویی مجازی را نیز شامل می‌شود که خصوصیات منحصر به فرد و متمایز با فضای واقعی دارد. این تمایز ناشی از ویژگی‌های جهان مجازی است. در این ارتباط کاستلز مدعی است جامعه شبکه‌ای یعنی ساختار اجتماعی و مسلط در عصر اطلاعات، حول شکل‌های نوین زمان و فضا سازمان می‌یابد: زمان بی‌زمان و فضای جریان‌ها و گردش اطلاعات. منظور از زمان بی‌زمان، استفاده و بکارگرفتن بی‌وقفه و مداوم فناوری اطلاعاتی، ارتباط نوین برای از میان برداشتن زمان برای فشردن سال‌ها و تبدیل آنها به دقیقه‌ها و فشردن دقیقه‌ها به آن و لحظه است. به نظر کاستلز امکانات و قابلیت‌های اینترنت، توان و ظرفیت بالقوه ایدئولوژی غالب را برای اعمال سلطه محدود می‌سازد. در عوض افراد قادر خواهند بود که جهان‌های مجازی خود را بسازند که پایه بنای دموکراتیک شدن تصورها و باورها را می‌سازد (مک کی ۱۳۸۶: ۵۲-۵۴)

بنابراین توسعه شبکه‌های مجازی به نوعی به دو جهانی شدن‌ها منجر شده است. در فرایند دوجوانی شدن‌ها جهان مجازی در کنار جهان واقعی خلق می‌شود. این وضع، رقابت و فاصله تأمل برانگیزی را میان این دو جهان می‌آفریند. رقابتی که بواسطه آن در نگرش شهروندان تغییر نسبت به فرهنگ و ایدئولوژی حاکم بوجود می‌آید. قدرت و سیطره دولت و نهادهای ایدئولوژیک آن امثال خانواده، مدرسه، رسانه‌های ملی، مکان‌های مذهبی و غیره به چالش فراخوانده می‌شوند. در این شرایط، در کنار شهروند سیاسی و تابع دولت، شهروند مجازی - شبکه‌ای شکل می‌گیرد. این شرایط بیشتر در هنگامی تهدید کننده فرهنگ غالب محلی و ملی است که جهان مجازی و فرهنگ مسلط ساختار جهانی با فرهنگ محلی - ملی در تعارض و تنافر باشد. یا به عبارتی دیگر فرهنگ محلی - ملی در پاسخگویی به نیازهای افراد به ویژه نیازهای نسل جوان که می‌توانند در شبکه مجازی پیگری شوند، ناتوان و عاجز باشد. پدیده‌ای که عاملی آن را فرهنگ ضعیف می‌نامد فرهنگی که در پاسخ به نیازها و تمایلات افراد ناتوان بوده و بیزاری و دوری جوانان از فرهنگ و دولت واقعی و روی آوردن افراطی آنان به فضای مجازی و نوعی مهاجرت فرهنگی - مجازی را موجب می‌شود.

یکی دیگر از علل اساسی روی آوردن کاربران در استفاده نامتعارف (سکسی) از شبکه‌های مجازی، به نیازهای واقعی و سرکوب شده مخاطبان یا کاربران ساختارهای واقعی بر می‌گردد. شواهد بیان کننده این است که جامعه ایران در طی دهه‌های اخیر با مشکلات اساسی (اقتصادی، اجتماعی و سیاسی) در راه زندگی حداقل مطلوب خود مواجه بوده‌اند. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که کارشناسان و مسولان مرتبط با آسیب‌های اجتماعی سراسر کشور، آسیب‌های خیلی مهم و مهم را به ترتیب، بیکاری، اعتیاد، فقر، طلاق، خانواده نابسامان؛ و آسیب‌های کم اهمیت را مهاجرت، مشکلات جوانان، همسرآزاری و خودکشی می‌دانند. همچنین براساس نظر سنجی طرح ملی «پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» (۱۳۸۲) در ۲۸ استان کشور، پاسخگویان مهمترین مسائل خود را به ترتیب: بیکاری (۹۶٪)، گرانی (۹۵٪/۷)، اعتیاد (۹۲٪) و پارتی بازی (۸۸٪) دانسته‌اند. در پاسخ به این پرسش که «به نظر شما مهمترین مشکل کشور در حال حاضر چیست؟»، ۴۷/۱، ۳۰/۶ و ۱۹/۱ درصد از پاسخگویان، به ترتیب، مشکلات اقتصادی، بیکاری و مشکلات اجتماعی را مهمترین مشکلات کشور دانسته‌اند. در پاسخ به پرسش دیگری با این مضمون که «در شرایط فعلی مهمترین نگرانی و دغدغه شما در زندگی

چيست؟» به ترتيب، ۱۹/۲۰، ۱۷/۴ و ۱۸/۱ درصد از پاسخگويان مهمترين دغدغه خود را اشتغال، مشكلات اقتصادي و آينده فرزندان و جوانان دانسته‌اند.

علاوه بر مشكلات اقتصادي-اجتماعي، كمبود اماكن تفريحي و فضاي اجتماعي زندگي نيز در استقبال از فضاي مجازي تأثير گذار است: براساس تحقيق زارع (۱۳۸۶) پيرامون "عملكرد شهرداري شيراز از ديد مردم" پاسخگويان مهمترين مشكلات شهر را كمبود فضاي سبز، پارکها و تفريحگاهها، ترافيك شهري، احساس ناامني در خيابانها از نظر بروز رفتارهاي غير اخلاقي، تصادف با وسايل نقليه، آلودگي هوا و آلودگي صوتي، ضعف اعمال قوانين و مشاركت ضعيف مردم در حل مسائل شهري مي دانستند. جهان مهين و همكاران (۱۴۰۲) بيان داشتند فضاي مجازي (كل) و هويت ديني (كل) رابطه معنادار دارند. فضاي مجازي (كل) بر هويت احساسي و عملي دانش‌آموزان تأثير دارد، اما رابطه فضاي مجازي (كل) با هويت اعتقادي دانش‌آموزان معنادار نيست. در بين متغيرهاي جمعي رابطه جنسيت، پايه تحصيلي، رشته تحصيلي، نوع مدارس، تحصيلات پدر، طبقه اجتماعي با هويت ديني دانش‌آموزان معنادار است

حوزه مهم ديگر در گرايش کاربران در استفاده نامتعارف از فضاي مجازي با عملكرد حوزه سياسي در ارتباط است. چنانچه «دولت در مواقع عدم وفاق ارزشي و هنجاري در جامعه، مي تواند با حمايت و طرفداري از يك نوع ارزش و هنجار و سرکوب ارزش و هنجارهاي ديگر، زمينه ناامني سياسي را براي گروه‌هاي خاص فراهم کند. اين تنش در جامعه ما نمودي دو چندان دارد. زيرا نظام سياسي خاص و ديني اي که در جمهوري اسلامي ايران ايجاد شده همواره کوشيده است از نفوذ فرهنگ غربي در ايران جلوگيري کند و به جاي آن غناي فرهنگ ايراني-اسلامي را خاطر نشان سازد (امام جمعه زاده و موسوي، ۱۳۸۸). براي نمونه، ذکايب و پورغلام آرا (۱۳۸۴) بعد از تحليل نتايج تحقيق شان پيرامون «خرده فرهنگ يا مصرف فرهنگي: پژوهشي در بين دختران دانش آموز شهر تهران» مي گويند ۷۸/۵ درصد از دختران به ميزان زيادي از موسيقي استفاده مي کنند. اما از آنجا که موسيقي هاي [پاپ جديد] از نظر فرهنگ رسمي نامطلوب و ناپسند تلقي مي شود استفاده از آنها معمولاً در منزل و در حوزه خصوصي و غير رسمي صورت مي گيرد. همچنين دختراني که به فعاليت‌هاي خرده فرهنگي گرايش داشته‌اند تعريف ديگري از دختر خوب بودن و زندگي براي خود دارند و هويت خود را با توجه به ارزش‌ها و الگوهاي مطرح شده از سوي گروه هاي مرجع معرفي شده از سوي رسانه‌هاي [جديد خارجي] کسب مي کنند. رفتارهاي خرده فرهنگي بعضاً متغاير و مخالف با هنجارها و ارزش هاي فرهنگ رسمي و مسلط بر جامعه است و از اين رو دختران دانش آموز به حفظ تعلقات و رفتارهاي خرده فرهنگي خاص خود در خانه در اتاق شخصي خود و از طريق هدايت بخشي از فعاليت‌هاي فراغتي خود توجه زيادي دارند.

بنابراين براساس چارچوب نظري و نتايج تحقيقات تجربي مي توان گفت بواسطه رشد بي رويه شبکه‌هاي مجازي در بستر فرايند جهاني، در کنار دنياي واقعي، دنياي مجازي به عنوان رقيب دولت و فرهنگ رسمي به عنوان قدرت نامرئي خود را مطرح کرده است. در اين تحول از مفهوم قدرت، شبکه‌هاي مجازي در ايران فرهنگ رسمي و حاکم را با چالش جدي مواجه ساخته است. چالش اساسي متوليان فرهنگ رسمي از يك سو ناشي از ويژگي هاي فضاهاي مجازي و از ديگر سو، با نارسايي هاي ساختاري (داخلي) در حل و فصل نيازها و مطالبات کارگزاران (کاربران) مرتبط است. نقطه کانوني بحران هنگامي است که به قول رودی فشارهاي بيروني ساختار ملي- محلي تمايلات دروني کارگزاران را نادیده گرفته و عقيم گذارد اين امر موجب مي شود که کاربران اينترنتي انتخاب‌هاي خاص جنسي را در شبکه‌هاي مجازي پيگيري نمايند. راه

برون رفت از این وضعیت، همراه با بازانندیشی مداومی که در آگاهی کارگزاران متأثر از شبکه‌های جهانی قدرت شکل می‌گیرد این است که ساختارهای ملی - محلی ناظر نیز به بازانندیشی نهادی پردازند یعنی در جهت پاسخ به تمایلات و نیازهای کارگزاران تلاش کنند و به ترمیم رابطه ساختار و کارگزار پردازند و در نهایت تحول مفهوم قدرت در عرصه جهانی را درک و برای آن برنامه‌ریزی کنند.

منابع

- [۱]. ابراهیمی، ستایش الزهرا؛ جعفری، علی؛ سلطانی فر، محمد. (۱۴۰۴). مطالعه ادراکات و رفتارهای کاربران ایرانی در مواجهه با انتشار اخبار جعلی در شبکه‌های اجتماعی. فصلنامه جامعه پژوهی فرهنگی، ۱۶(۴)، ۳۱۷-۳۴۶.
- [۲]. اسلامی رمچاهی، ماجد. (۱۴۰۴). مقایسه اجتماعی آنلاین و اثر آن بر افسردگی نوجوانان. فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، ۵۲(۵۲)، ۴۸۷-۵۰۲.
- [۳]. اشرفی، فاطمه؛ شیرخدایی، میثم؛ موقر، مرتضی. (۱۴۰۴). اخلاق حرفه‌ای تاثیرگذاران رسانه‌های اجتماعی و مسئولیت آنها در قبال گروه‌های آسیب‌پذیر. فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۰۱(۱)، ۲۰۹-۲۳۶.
- [۴]. امام جمعه زاده، سید جواد و موسوی، سعید. (۱۳۸۹). جهانی شدن و روند عام‌گرایی و خاص‌گرایی در فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۳(۷)، ۷۵-۸۹.
- [۵]. امامی، مریم، صادقیان لمراسکی، محدثه. (۱۴۰۴). بزه‌دیدگی زنان در شبکه‌های اجتماعی؛ نمودها و راه‌کارها. فصلنامه آموزه‌های حقوق مالکیت فکری کشورهای اسلامی، ۱(۲)، ۱-۲۲.
- [۶]. انصاری، ابراهیم، کیانپور، مسعود، عطایی، پری. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان). فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۹(۱)، ۱۸-۴۰.
- [۷]. آقارچی، ریحانه؛ نجاتی حسینی، سید محمود؛ رسولی، محمدرضا. (۱۴۰۴). بررسی جغرافیای فرهنگی گونه‌های دینداری در میان کاربران شبکه‌های اجتماعی. فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۷۹(۷۹)، ۴۹۱-۵۰۹.
- [۸]. براتی، فاطمه؛ رحمتی‌پس‌ویشه، عارف؛ ثابت‌پور، سارینا؛ جمشیدی‌درمنی، ابوالفضل. (۱۴۰۴). بررسی تأثیر فضای مجازی بر هویت تحصیلی دانش‌آموزان. فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، ۵۹(۵۹)، ۸۳-۶۹.
- [۹]. جوادی یگانه، محمد رضا؛ عزیزی، جلیل. (۱۳۸۷). هویت فرهنگی و اجتماعی در بین جوانان شهر شیراز با توجه به عامل رسانه. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۳(۳)، ۱۸۳-۲۱۴.
- [۱۰]. جهان‌مهین، مجیدرضا، راسخ، کرامت‌اله، سرورزاده، سید کورش، خدای، علیرضا. (۱۴۰۲). مطالعه علمی رابطه استفاده از فضای مجازی و هویت دینی دانش‌آموزان دبیرستانی (مورد مطالعه: دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستانی متوسطه دوم شهر جهرم). فصلنامه مطالعات راهبردی ارتباطات، ۳(۴)، ۸۵-۹۸.
- [۱۱]. حاجی‌احمدی، مهدی؛ ملکیان، نازنین. (۱۴۰۴). نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری اعتراضات و تبدیل آن‌ها به آشوب و ناامنی (مطالعه موردی: اعتراضات ۱۴۰۱). فصلنامه رسانه، ۱۳۹(۱۳۹)، ۱۷۳-۱۹۷.
- [۱۲]. خنجی، علی؛ برزگر، زهرا؛ مرادی، زهره. (۱۴۰۴). جایگاه شبکه‌های اجتماعی در جامعه‌ی امروزی. فصلنامه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (موسسه آموزش عالی نگاره)، ۱۰۱(۱)، ۵۴۴-۵۳۷.

- [۱۳]. دانش، یونس، ظهیری نیا، مصطفی (۱۳۹۷). مطالعه کیفی پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه هرمزگان. فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۷(۴۱)، ۸۵-۹۶.
- [۱۴]. دوران، بهزاد (۱۳۸۳) آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین، تهران، انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- [۱۵]. ذکایی، محمد سعید؛ پورغلام آرانی، زهرا. (۱۳۸۴). خرده فرهنگ یا مصرف فرهنگی: پژوهشی در بین دختران دانش‌آموزان شهر تهران. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۴(۴)، ۱-۲۶.
- [۱۶]. رزمجویی، سروش؛ شکران امیری، حسین. (۱۴۰۴). مسئولیت حقوقی و کیفری ناشی از محتوای تولید شده توسط کاربر در شبکه‌های اجتماعی. فصلنامه مطالعات حقوق، ۵۰(۵۰)، ۳۴۷-۳۶۸.
- [۱۷]. زارع زردینی، محمدحسن. (۱۴۰۴). بررسی تاثیرات مخرب شبکه‌های اجتماعی مجازی بر اخلاق و معنویات جوانان ایرانی. فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، ۴۲(۴۲)، ۹۹۱-۹۹۹.
- [۱۸]. زارع، فرخ. (۱۳۸۶). بررسی عملکرد شهرداری شیراز از دید مردم، شیراز: دانشگاه شیراز.
- [۱۹]. سازمان ملی جوانان (۱۳۸۲) بررسی وضع انحرافات جنسی جوانان/ پژوهش و تحقیق سازمان ملی جوانان، تهران: اهل قلم، گزارش ۱۷، بهار.
- [۲۰]. سازمان ملی جوانان. (۱۳۸۳). سنجش اشکال و سطوح مشارکت سیاسی دانشجویان و نگرش‌های آنان درباره مشارکت سیاسی؛ تهران: انتشارات سازمان ملی جوانان.
- [۲۱]. سپنجی، امیرعبدالرضا. (۱۳۸۲). بررسی میزان و عوامل بهره‌مندی روزنامه‌نگاران شهر تهران از بزرگراه‌های اطلاعاتی (اینترنت)، پایان‌نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد، استاد علی اضغر کیا، دانشکده علوم ارتباطات دانشگاه علاوه طباطبائی.
- [۲۲]. شایگان، فریبا، رحیمی، محمد. (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی رابطه مصرف شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش به انحرافات اخلاقی (مورد مطالعه جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال شهر تهران). فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۵ (۳۴)، ۱۹۳-۱۶۹.
- [۲۳]. شمشیرگردی، زهرا. (۱۴۰۴). تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت نوجوانان ایرانی - تحلیل فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی، مجموعه مقالات دومین همایش ملی علوم انسانی با رویکرد نوین و اولین همایش بین‌المللی پژوهشی فرهنگیان نوین.
- [۲۴]. صبح خیز، رضا. (۱۴۰۴). بررسی عوامل بزه‌دیدگی زنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی در تهران. فصلنامه هوش مصنوعی پلیس، ۲(۲)، ۴۰-۴۸.
- [۲۵]. طالب پور، اکبر، منصوری، فردین، رستمی، تورج. (۱۳۹۶). تاثیر استفاده غیر متعارف و بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر گرایش جوانان به ناهنجاری‌های اجتماعی (مورد مطالعه کرمانشاه). فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۸(۲)، ۱۰۶-۱۲۸.
- [۲۶]. عابدی فیروزجایی، هاجر؛ خنار ملک خلیلی، مانده. (۱۴۰۴). از دنیای مجازی تا واقعیت رفتاری: واکاوی پیامدهای فضای مجازی بر رفتار دانش‌آموزان متوسطه. فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، ۵۹(۵۹)، ۵۵۱-۵۶۳.
- [۲۷]. عریضی، فروغ السادات، وحید، فریدون، دانش، پروانه. (۱۳۸۵). ماهواره و هویت جنسیتی دختران جوان (مطالعه موردی دختران دبیرستانی منطقه ۵ شهر تهران). فصلنامه جامعه‌شناسی ایران، ۲(۲)، ۷۶-۱۰۰.

- [۲۸]. عظیم زاده اردبیلی، فائزه و رضوی راد، فاطمه. (۱۴۰۳). نقش شبکه های اجتماعی در ایجاد و گسترش شبهات دینی زنان. فصلنامه رهنمون انقلاب اسلامی، ۱(۱)، ۲۹-۱.
- [۲۹]. علوی، سیدسلیمان، هاشمیان، کیانوش، جنتی فرد، فرشته. (۱۳۸۷). مقایسه هویت و سلامت روان در دانشجویان استفاده کننده از اینترنت و محیط های مجازی دانشگاه تهران. فصلنامه تحقیقات علوم رفتاری، ۶(۱)، ۳۵-۲۷.
- [۳۰]. قادرزاده، امید؛ احمدپور، مریم. (۱۳۹۰). کاربری اینترنت و تأثیر آن بر هویت اجتماعی: مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه کردستان. فصلنامه مطالعات جامعه شناختی، ۳۹(۳)، ۶۸-۳۵.
- [۳۱]. قرچه، مریم؛ مشایخ، پری. (۱۴۰۴). بررسی تاثیر استفاده از شبکه های اجتماعی داخلی و خارجی بر روی هویت ایرانی-اسلامی بانقش واسطه ای باورهای قومی. فصلنامه انگاره های نو در تحقیقات آموزشی، ۴(۳)، ۱۹۸-۱۸۷.
- [۳۲]. قرونه، حسن؛ قاآنی ابوسعیدی، فاطمه سادات؛ بابکی راد، اعظم. (۱۴۰۴). سناریو های تبلیغ دین در شبکه های اجتماعی مجازی در افق ده ساله. فصلنامه آینده پژوهی انقلاب اسلامی، ۲۱(۲۱)، ۹۱-۱۲۲.
- [۳۳]. گهواره بند، افشین و مهری، مرتضی. (۱۴۰۳). بررسی چگونگی تاثیر فضای مجازی بر شکل گیری هویت فردی و فرهنگی نوجوانان، مجموعه مقالات نهمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش، محمودآباد،
- [۳۴]. مک کی، هیو؛ با همکاری میلیز، وندی و رینولدز، پال. (۱۳۸۶). تحقیق در جامعه اطلاعاتی، ترجمه رامین کریمیان، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها.
- [۳۵]. ملکیان، نازنین و جمشیدی حسن آبادی، اسماعیل. (۱۳۹۳). بررسی رابطه استفاده از اینترنت با وضعیت دینداری کاربران دانشجویان، مجموعه مقالات اولین همایش ملی رسانه، ارتباطات و آموزش های شهروندی، تهران.
- [۳۶]. منتظر قائم، مهدی، شاقاسمی، احسان. (۱۳۸۷). اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان، مجله جامعه شناسی ایران، ۹(۴)، ۱۴۲-۱۲۰.
- [۳۷]. منطقی، مرتضی. (۱۳۸۳). رفتارشناسی جوان در دهه سوم و چهارم انقلاب اسلامی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی.
- [۳۸]. موسوی فرد، سیدمحمدرضا؛ شاکری، یاسر؛ طباطبائی حسینی، مریم؛ شمسی راد، زهرا. (۱۴۰۴). واکاوی تهدیدهای فرهنگی تبلیغات زنان بلاگر؛ جرم شناختی و راهکارهای پیشگیرانه. فصلنامه مطالعات فقه و حقوق فرهنگی، ۴(۴)، ۲۳۶-۲۶۳.
- [۳۹]. مولایی قرا، خدیجه. (۱۴۰۴). آسیب شناسی نقش شبکه های اجتماعی مجازی در کیفیت یادگیری دانش آموزان. فصلنامه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (موسسه آموزش عالی نگاره)، ۱(۱۰۱)، ۱۳-۱.
- [۴۰]. مهدی زاده، سیدمحمد، اتابک، محمد. (۱۳۹۵). استفاده از شبکه های اجتماعی و شکل گیری فرهنگ جوانی در جوانان تهرانی کاربر فیس بوک. فصلنامه مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۱۷(۳۴)، ۱۳۸-۱۰۳.
- [۴۱]. مهدیزاده، شراره؛ عنبرین، زینب. (۱۳۸۸). بررسی رابطه میزان و نحوه استفاده از اینترنت و هویت فرهنگی جوانان. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱(۱۷)، ۲۸-۱.
- [۴۲]. مهربانی، نسرين؛ ملکی گلندوز، مرتضی؛ حجتی، محبوبه. (۱۴۰۴). مروری بر تاثیر شبکه های اجتماعی مجازی بر بروز آسیب های نوپدید در میان زنان. فصلنامه روانشناسی و علوم تربیتی در هزاره سوم، ۳۹(۳۹)، ۱۴۵-۱۵۲.
- [۴۳]. ناظمی، مسلم؛ قدیمی، اکرم؛ فراستخواه، مقصود. (۱۴۰۲). «بررسی مدل مفهومی مصرف مجازی دیجیتال در کاربران تهرانی شبکه های اجتماعی»، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۹(۷۰)، ۹۵-۱۲۴.

- [۴۴]. نظری، علی اشرف؛ پوررمضان، پرهام. (۱۴۰۴). شبکه‌های اجتماعی و برساخته شدن هویت دیجیتال ایرانیان؛ مطالعه موردی شبکه اجتماعی اینستاگرام. فصلنامه مطالعات ملی، (۱۰۴)، ۲۷-۴۹.
- [۴۵]. ولی بر، انور شاه؛ بندویی، یاسین. (۱۴۰۴). تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر سلامت روان و سبک زندگی دیجیتال جوانان ایران‌شهر: مطالعه پدیدارشناسی. فصلنامه پژوهش‌های کاربردی در فنی و مهندسی، (۴۰)، ۵۷۴-۵۸۸.
- [46]. Akseki (2022). Use of Influencers as Impact and Ethics in Digital Advertising, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 8(48), 79-93.
- [47]. Balduzzi, S., Rücker, G., & Schwarzer, G. (2019). How to perform a meta-analysis with R: a practical tutorial. *BMJ Ment Health*, 22(4), 153-160.
- [48]. Basir, S. N. M., Habib Sultan, N. H., Johanis, M. A., & Ibrahim, S. B. M. (2024). "Solidariti Palestin: Kedinamikan Tindakan Boikot Dari Perspektif Teori Identiti Sosial". *International Journal of Law, Government and Communication*. 9 (37), 71-84. <https://doi.org/10.35631/IJLGC.937007>
- [49]. Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P., & Rothstein, H. R. (2021). *Introduction to meta-analysis*. John Wiley & Sons.
- [50]. Chien, Y., & Yuen, K. (2013). "Impact of virtual social networks in community health". *Health and Social Behavior*, 44, 275-291.
- [51]. Hugh, D. C., Dolan, R., Harrigan, P., & Gray, H. (2022). Influencer marketing effectiveness: the mechanisms that matter. *European Journal of Marketing*, 56(12), 3485-3515.
- [52]. Khadka, C. (2024). "Social Identity Theory and Group Behavior", *TUTA Journal*. 12 (1), 105-120: <https://doi.org/10.3126/tutaj.v12i1.74063>
- [53]. Latifian, M., Arshi, M., Alipour, F. et al. (2024) Investigating the relationship between internet addiction, domestic violence, and emotional divorce among married women in Tehran. *BMC Psychiatry*, (24), 707-729.
- [54]. Molenberghs, P. (Ed.). (2022). "The Neuroscience of Intergroup Relations: Global Perspectives on the Neural Underpinnings of Intergroup Behaviour, Ingroup Bias and Prejudice" (1st ed.). Routledge: <https://doi.org/10.4324/9781003042426>.
- [55]. Nguyen, M. H., Gruber, J., Marler, W., Hunsaker, A., Fuchs, J., & Hargittai, E. (2022). Staying connected while physically apart: Digital communication when face-to-face interactions are limited. *New Media & Society*, 24(9), 2046-2067.
- [56]. Omar, B., Apuke, O. D., & Nor, Z. M. (2023). The intrinsic and extrinsic factors predicting fakenews sharing among social media users: The moderating role of fake news awareness. *Current Psychology*, 43(2), 1235-1247.
- [57]. Rudy, Sayres S. (2004), Subjectivity, Political Evolution and Eslamist Trajectories, in: *Globalization and the Muslim World*, Edited by, Birgit Schaebler & Leif Stenberg, New York, Syracuse, 39- 79.
- [58]. Sergio Martinez, A, Javier Sanz-Valero MPH, Ronda-Pérez, E. (2025). Pathological Processes Among Content Creators on Social Media: Scoping Review. *JMIR Public Health and Surveillance*, (11). <https://doi.org/10.2196/76708>
- [59]. Taysr, R., & Shouiter, W. (2014). Virtual social networks, scientific and social impact on public health students. *Handbook of Social Network Technologies and Applications*, New York: Springer.
- [60]. Xu, Y. (2023). An exploration of the role played by attachment factors in the formation of social media addiction from a cognition-affect-conation perspective. *Acta Psychologica*, (236), 103904.